

SCENARIUSZE ROZWOJU DEMOGRAFICZNEGO AFRYKI

Radosław Murkowski <https://orcid.org/0000-0001-5258-3517>

Wydział Ekonomii

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

e-mail: radoslaw.murkowski@ueo.poznan.pl

Streszczenie: W artykule oceniono – w świetle teorii przejścia demograficznego – możliwe warianty rozwoju demograficznego kontynentu afrykańskiego do 2100 roku według różnych scenariuszy opracowanych przez ekspertów ONZ. Dodatkowo ocenę zróżnicowania rozwoju demograficznego poszczególnych państw Afryki przeprowadzono przy użyciu aglomeracyjnej metody Warda według podstawowych cech demograficznych. Zwrócono uwagę, że większość państw Afryki charakteryzować się będzie względnie jednorodnym poziomem rozwoju demograficznego, który w najbliższych latach będzie można określić jako kontynuację fazy eksplozji demograficznej.

Słowa kluczowe: Afryka, teoria przejścia demograficznego, eksplozja demograficzna, analiza skupień

JEL classification: J11, J14

WSTĘP

W świetle teorii przejścia demograficznego Afryka jest ostatnim regionem świata wkraczającym w demograficzną transformację, w której społeczeństwa przemieszczają się z poziomu wysokiej płodności i śmiertelności do fazy równowagi demograficznej przy niskiej płodności i śmiertelności. Pomiędzy tymi dwoma etapami pojawia się faza przejściowa, w której śmiertelność utrzymuje się już na niskim poziomie, natomiast dzietność jest jeszcze nadal wysoka, czego efektem staje się dynamiczny wzrost zaludnienia zwany eksplozją demograficzną. Zmiany demograficzne m.in. w zakresie wydatnego spadku dzietności obserwowane powszechnie w Azji i Ameryce Łacińskiej w latach 70. i 80. XX wieku nie stały się dotychczas powszechną cechą demografii Afryki. Dlatego proces przejścia demograficznego występujący w Afryce będzie prawdopodobnie

<https://doi.org/10.22630/MIBE.2019.20.4.24>

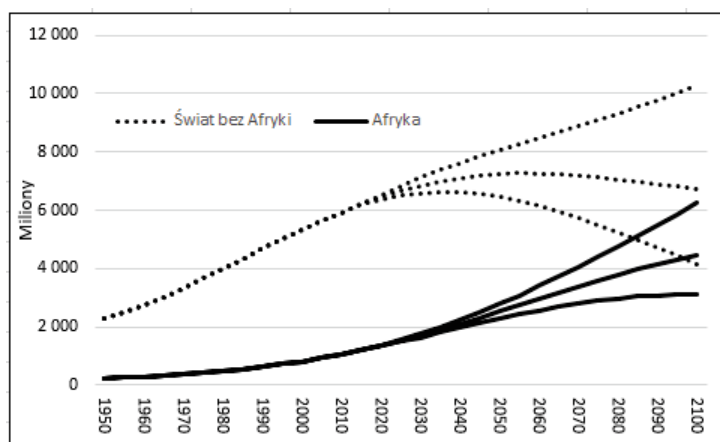
charakteryzował się tylko sobie właściwymi cechami. Po pierwsze, Afryka, a w szczególności Afryka Subsaharyjska, charakteryzuje się relatywnie bardzo niskim rozwojem społeczno – gospodarczym, a jednocześnie wysokim poziomem płodności. Dlatego spadek dzietności może być w Afryce dużo wolniejszy niż w Ameryce Łacińskiej czy Azji i w konsekwencji faza dużego wzrostu zaludnienia będzie tam trwać wiele dziesiątek lat. Już na początku lat 90. XX wieku przewidywano istotny spadek płodności w Afryce, opierając się na przykładach państw takich jak Botswana, Kenia czy Zimbabwe [Cohen 1993, s. 1445]. Jednakże dowody empiryczne zniekształciły powszechny wśród naukowców z lat 90. optymizm dotyczący prawdopodobieństwa szybkiego spadku dzietności w Afryce Subsaharyjskiej – spadek dzietności rozpoczęty w latach 80. utknął w martwym punkcie [Bongaarts 2008]. Projekcje ludności świata sporządzane co dwa lata przez ONZ, co do zasady, każdorazowo od 2002 roku korygują w górę szacowane współczynniki dzietności dla większości krajów Afryki Subsaharyjskiej. Po drugie, wzrost zaludnienia Afryki ma miejsce pomimo tego że, występują tam epidemie AIDS, malarii czy innych chorób powodujące dużą liczbę przedwczesnych zgonów. Ponadto, Afryka jest dużo bardziej zróżnicowanym kontynentem niż np. Europa w zakresie języka, różnorodności etnicznej, organizacji społecznej czy środowiska społecznego – przykładowo sama Nigeria ma aż 374 grupy językowe [Aboderin 2005]. Dlatego, występują tam również liczne konflikty i wojny, których konsekwencją jest także wyższa śmiertelność. Afryka to również kontynent, który ma ogromne problemy z powszechnym ubóstwem i wyżywieniem swojej populacji, co jest głównym wyznacznikiem złego stanu zdrowia jej mieszkańców. Reasumując, generalnie populacja Afryki jest najmłodsza na świecie oraz nadal charakteryzuje się bardzo wysoką płodnością i jednocześnie bardzo wysoką śmiertelnością wśród osób dorosłych, dlatego proces rozwoju demograficznego tego kontynentu może przebiegać odmiennie w stosunku do innych regionów świata. Zasadniczym celem artykułu jest ocena możliwych wariantów rozwoju demograficznego kontynentu afrykańskiego oraz wskazanie wzorców tego rozwoju charakterystycznych dla poszczególnych grup państw Afryki. Rozwój zaludnienia Afryki jest szeroko komentowany w literaturze anglojęzycznej, choć nie podjęto dotychczas próby wyodrębnienia wzorców tego rozwoju dla poszczególnych państw Afryki pod względem podstawowych cech demograficznych.

SCENARIUSZE ROZWOJU ZALUDNIENIA AFRYKI

Afryka była przez lata kontynentem słabo zaludnionym przede wszystkim ze względu na powszechne występowanie wielu chorób, niestałe opady deszczu, ubogie gleby, a później też w wyniku wyludnienia jej przez międzykontynentalny handel niewolnikami pochodzącymi z Afryki [Nunn 2008]. Jeszcze w 1950 roku Afrykę zamieszkiwało niespełna 230 milionów osób, co stanowiło 9% ludności całego świata. Jednakże w kolejnych latach Afryka charakteryzowała się bardzo

wysokim tempem wzrostu populacji i w 2015 roku kontynent ten zamieszkiwało już 1,2 miliarda ludzi, co stanowiło już ponad 16% populacji świata. Według prognozy ONZ w jej najbardziej prawdopodobnym wariancie średniej płodności ludność Afryki pod koniec wieku wzrośnie czterokrotnie i osiągnie wielkość aż 4,5 miliarda mieszkańców, co będzie stanowić 40% ogółu ludności świata (zob. rysunek 1). Jednocześnie dla wielu państw Afryki niepewność związana z tą projekcją jest bardzo duża, ponieważ przyszłość demograficzna zależy w tym przypadku w dużym stopniu od tempa spadku płodności.

Rysunek 1. Scenariusze rozwoju ludności Afryki i reszty świata

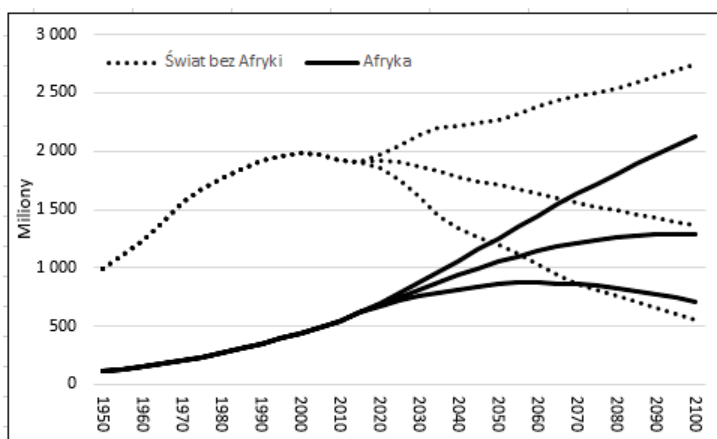
Objaśnienia do rysunku: prognozę rozwoju zaludnienia zaprezentowano w wariancie niskiej, średniej i wysokiej płodności.

Źródło: opracowanie własne na podstawie projekcji ONZ [2017]

Wzrost zaludnienia Afryki obserwowany w ostatnich kilkudziesięciu latach jest konsekwencją wysokiej płodności afrykańskich kobiet, która w wielu jej krajach przekracza ponad dwukrotnie poziom zastąpienia pokoleń i wynosi nawet średnio ponad 5 urodzeń na kobietę w wieku rozrodczym. Ludność Afryki w wieku poniżej 20 lat zwiększyła się od 1950 do 2015 roku ponad czterokrotnie i wynosiła w 2015 roku ponad 600 milionów osób, co stanowiło ponad połowę jej populacji i jednocześnie jedną czwartą ludności w tym wieku na świecie. Aktualne projekcje ludności Afryki wskazują, że pod koniec wieku w Afryce będzie żyć 1,2 miliarda osób w wieku poniżej 20 lat i nawet co druga młoda osoba na świecie będzie wtedy mieszkańcem Afryki (zob. rysunek 2). Pomimo że płodność afrykańskich kobiet z pewnością spadnie w ciągu następnego dziesięciolecia, to zgodnie z najnowszymi prognozami ONZ będzie pod koniec XXI wieku nadal najwyższa na świecie. W społeczeństwach o niskich dochodach wysoka płodność jest konsekwencją pożądanego dużej rodziny w związku z potrzebą pomocy dzieci w prowadzeniu przez rodziców ich przedsiębiorstwa rolnego, co często jest wzmocniane jeszcze

przez wysoki poziom ich śmiertelności, w konsekwencji którego rodzice decydują się na jeszcze liczniejsze potomstwo na wypadek śmierci niektórych z nich w przyszłości. Ponadto, Afryka to nadal obszar, gdzie w wielu krajach brakuje rządowych i prywatnych form zabezpieczenia społecznego, dlatego dzieci są głównym źródłem wsparcia finansowego osób starszych. Dlatego w Afryce Subsaharyjskiej pragnienie wysokiej płodności jest i będzie w najbliższej przyszłości na ogół bardzo wysokie [Bongaarts, Casterline 2013; Casterline, Agyei-Mensah 2014]. Jednocześnie w większości krajów Afryki we wszystkich podregionach faktyczna płodność przewyższa pożądaną płodność [Westoff 2010], dlatego istnieje duża rola programów edukacji w zakresie planowania rodziny w ograniczaniu płodności kobiet w Afryce. Obniżenie się poziomu płodności afrykańskich kobiet będzie postępowało wraz z przemianami w zakresie edukacji, w tym wydłużaniu się okresu nauki kobiet opóźniającemu okres narodzenia pierwszego dziecka oraz procesami urbanizacji, industrializacji i poprawą jakości życia [Moultrie, Sayi, Timaeus 2012; Bongaarts, Casterline 2012, s. 153].

Rysunek 2. Scenariusze rozwoju ludności w wieku 0 – 19 lat Afryki i reszty świata

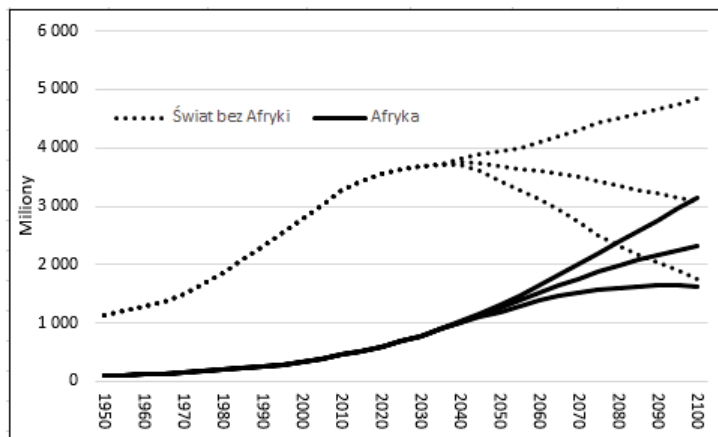

Źródło: jak przy rysunku 1

Przemiany demograficzne na świecie będą miały również ogromny wpływ na wielkość i przestrzenne rozmieszczenie potencjalnych zasobów pracy tj. liczby osób w wieku produkcyjnym. Jeszcze w 1950 roku wśród 230 milionów mieszkańców Afryki tylko 43% było w wieku od 20 do 59 lat, podczas gdy w Europie dla kontrastu było to wtedy blisko 52% ich ludności. Jednocześnie do 2015 roku potencjalne zasoby pracy wzrosły w Afryce ponad 5-krotnie. Przewiduje się, że pod koniec wieku liczba mieszkańców Afryki w wieku od 20 do 59 lat osiągnie wielkość 2,3 miliarda osób, co będzie stanowiło ponad połowę mieszkańców tego kontynentu i jednocześnie blisko 43% ludności w tym wieku na świecie (zob. rysunek 3). Z kolei na pozostałych kontynentach przewiduje się raczej systematyczne zmniejszanie się zasobów pracy oraz ich starzenie się.

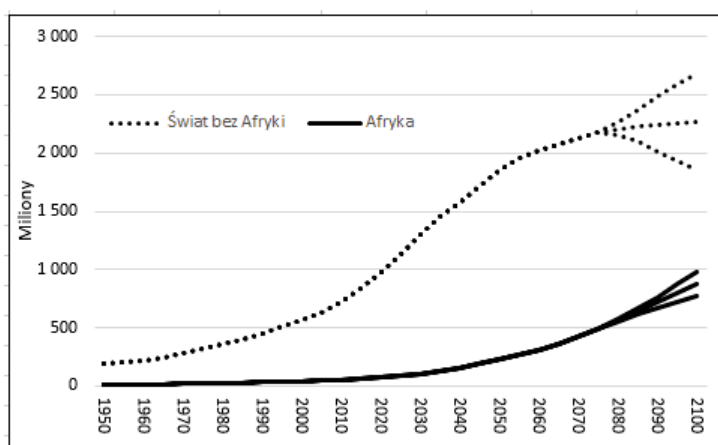
Dlatego wysoka podaż zasobów pracy w Afryce przy niskiej podaży na pozostałych kontynentach będzie miała zasadniczy wpływ na stan gospodarki światowej.

Rysunek 3. Scenariusze rozwoju ludności w wieku 20 – 59 lat Afryki i reszty świata

Źródło: jak przy rysunku 1

Rysunek 4. Scenariusze rozwoju ludności w wieku 60 lat i więcej Afryki i reszty świata

Źródło: jak przy rysunku 1

W większości współczesnych społeczeństw obserwuje się starzenie ich ludności, z tym że poziom zaawansowania tego procesu jest zróżnicowany przestrzennie, a Afryka wyróżnia się na tle pozostałych kontynentów jako obszar o najmłodszej strukturze ludności według wieku. Jeszcze w 1950 roku wśród 230 milionów mieszkańców Afryki tylko 5,3% stanowiły osoby w wieku 60 lat i więcej, podczas gdy w Europie było to wtedy już ponad 10% jej ludności. Pomimo że do 2015 roku liczba osób starszych wzrosła w Afryce ponad

pięciokrotnie, to jednak nadal stanowiła niewiele ponad 5% jej populacji, podczas gdy w Azji i w Ameryce Łacińskiej było to ponad 11%, a w Europie i w Ameryce Północnej blisko 21% ludności. W świetle tych danych może wydawać się nieco przedwczesne zajmowanie się problemem starzenia się ludności Afryki, to jednak proces ten się już rozpoczął, a będzie się rozwijał w przyszłości intensywnie prawdopodobnie dopiero po 2050 roku (zob. rysunek 4). Nie jest jasne, czy większość afrykańskich instytucji politycznych będzie gotowa odpowiedzieć w przyszłości na potrzeby starzejącego się społeczeństwa, to jednak problem ten wydaje się dziś dla władz państw afrykańskich jeszcze dość odległy, a większe zainteresowanie kładzie się tam na razie na ograniczenia liczby urodzeń czy kłopotach z epidemią Aids. Aktualnie należy uznać, że Afryka nie jest przygotowana na dynamiczny wzrost liczby osób starszych ze względu na bardzo ograniczony system opieki społecznej czy zdrowotnej. Wystarczy tylko podkreślić, że obecnie w większości państw Afryki tylko niewielka część osób w wieku starszym (najczęściej mniej niż 20%) pobiera świadczenie emerytalne [Golaz, Nowik, Sajoux 2012, s. 3].

WZORCE ROZWOJU DEMOGRAFICZNEGO PAŃSTW AFRYKI

Obraz sytuacji i tendencji zmian ludnościowych w krajach Afryki pozwolił dokonać typologii państw pod względem zaawansowania procesów demograficznych i określić prognozy w tym zakresie. Za pomocą aglomeracyjnej metody Warda wyodrębniono dla danych rzeczywistych z 2015 oraz dla danych prognostycznych z 2050 i 2100 roku podstawowe grupy państw Afryki według ich scenariuszy rozwoju demograficznego na podstawie następujących subiektywnie dobranych cech demograficznych, które przyjęły w tabelach następujące oznaczenia: X_1 – przeciętne dalsze trwanie życia noworodka; X_2 – śmiertelność niemowląt w przeliczeniu na 1000 urodzeń żywych; X_3 – współczynnik dzietności całkowitej; X_4 – średnie procentowe roczne tempo przyrostu ludności; X_5 – średni wiek kobiety w momencie urodzenia dziecka; X_6 – odsetek osób w wieku poniżej 20 lat; X_7 – odsetek osób w wieku od 20 do 64 lat; X_8 – odsetek osób w wieku 65 lat i więcej.

Jak wynika z dokonanej klasyfikacji skupienie nr 1 składa się z obszarów w Afryce o szczególnie niekorzystnej sytuacji demograficznej w zakresie długości życia czy śmiertelności niemowląt, jednocześnie charakteryzuje się wysokim tempem przyrostu ludności, wysoką dzietnością (dla 2015 roku na poziomie ponad 5 dzieci przypadających średnio na kobietę w wieku rozrodczym) i niskim średnim wiekiem kobiety w momencie urodzenia dziecka. Ponadto, w skupieniu nr 1 odsetek osób młodych jest bardzo wysoki a odsetek osób starszych bardzo niski. Jednocześnie skupienie nr 1 dla wszystkich wybranych lat grupowania zawiera największą liczbę państw Afryki zarówno pod względem obszaru jak i ludności obejmującą głównie tereny Afryki Centralnej, Zachodniej i Wschodniej, co

świadczy o względnie jednorodnym rozwoju demograficznym państw tego kontynentu (zob. tabela 1, 2 i 3).

Tabela 1. Średnie wartości podstawowych charakterystyk demograficznych według grup państw Afryki dla 2015 roku

Wyszczególnienie	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈
Skupienie 1	Burundi, Malawi, Mozambik, Somalia, Południowy Sudan, Uganda, Tanzania, Zambia, Angola, Kamerun, Afryka Środkowa, Czad, Demokratyczna Republika Konga, Gwinea Równikowa, Lesotho, Eswatini, Benin, Burkina Faso, Wybrzeże Kości Słoniowej, Gambia, Gwinea, Gwinea Bissau, Liberia, Mali, Niger, Nigeria, Sierra Leone, Togo							
	57,9	64,0	5,2	2,8	29,1	54,7	42,4	2,9
Skupienie 2	Komory, Erytrea, Etiopia, Kenia, Madagaskar, Majotta, Rwanda, Zimbabwe, Kongo, Gabon, Wyspy Św. Tomasza i Książęcej, Sudan, Namibia, Ghana, Mauretania, Senegal							
	65,6	40,1	4,2	2,5	29,4	51,4	45,4	3,3
Skupienie 3	Dżibutti, Mauritius, Reunion, Seszele, Algieria, Egipt, Libia, Maroko, Tunezja, Sahara Zachodnia, Botswana, Afryka Południowa, Republika Zielonego Przylądka							
	71,5	23,1	2,5	1,3	29,7	36,2	57,8	6,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ONZ [2017]

Tabela 2. Średnie wartości podstawowych charakterystyk demograficznych według grup państw Afryki dla 2050 roku

Wyszczególnienie	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈
Skupienie 1	Burundi, Komory, Mozambik, Somalia, Południowy Sudan, Uganda, Tanzania, Zambia, Angola, Kamerun, Afryka Środkowa, Czad, Kongo, Demokratyczna Republika Konga, Wyspy Św. Tomasza i Książęcej, Sudan, Benin, Burkina Faso, Wybrzeże Kości Słoniowej, Gambia, Gwinea Bissau, Mali, Mauretania, Niger, Nigeria, Togo							
	68,8	29,2	3,3	1,9	29,1	44,5	51,0	4,5
Skupienie 2	Erytrea, Etiopia, Kenia, Madagaskar, Malawi, Majotta, Rwanda, Zimbabwe, Gwinea Równikowa, Gabon, Egipt, Lesotho, Namibia, Eswatini, Ghana, Gwinea, Liberia, Senegal, Sierra Leone							
	73,3	17,1	2,6	1,4	28,6	37,9	55,7	6,4
Skupienie 3	Dżibutti, Mauritius, Reunion, Seszele, Algieria, Libia, Maroko, Tunezja, Sahara Zachodnia, Botswana, Afryka Południowa, Republika Zielonego Przylądka							
	78,1	10,6	1,8	0,3	30,1	25,2	58,2	16,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie projekcji ONZ [2017]

Tabela 3. Średnie wartości podstawowych charakterystyk demograficznych według grup państw Afryki dla 2100 roku

Wyszczególnienie	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈
Skupienie 1	Burundi, Komory, Madagaskar, Malawi, Mozambik, Somalia, Południowy Sudan, Uganda, Tanzania, Zambia, Angola, Kamerun, Afryka Środkowa, Czad, Kongo, Demokratyczna Republika Konga, Wyspy Św. Tomasza i Książęcej, Sudan, Benin, Burkina Faso, Wybrzeże Kości Słoniowej, Gambia, Ghana, Gwinea, Gwinea Bissau, Liberia, Mali, Mauretania, Niger, Nigeria, Senegal, Sierra Leone, Togo							
	76,6	12,9	2,1	0,7	29,6	29,7	57,3	13,1
Skupienie 2	Dżibuti, Erytrea, Etiopia, Kenia, Rwanda, Zimbabwe, Gwinea Równikowa, Gabon, Egipt, Sahara Zachodnia, Botswana, Lesotho, Namibia, Afryka Południowa, Eswatini							
	80,8	8,5	1,8	0,1	29,8	23,1	56,0	20,9
Skupienie 3	Mauritius, Majotta, Reunion, Seszele, Algieria, Libia, Maroko, Tunezja, Republika Zielonego Przylądka							
	87,9	3,3	1,8	-0,26	30,4	19,8	50,6	29,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie projekcji ONZ [2017]

Skupienie nr 3 reprezentuje z kolei przeciwstawne cechy demograficzne wobec skupienia nr 1 tj. najniższą śmiertelność niemowląt czy największe wartości w zakresie długości życia, najniższy przyrost ludności (dla 2100 roku już spadek), najniższą dzietność (dla 2050 i 2100 roku poniżej poziomu zastępowania się pokoleń) i relatywnie wysoki średni wiek rodzenia dzieci wynoszący około 30 lat. Ponadto, w skupieniu nr 3 odsetek osób młodych jest realatywnie bardzo niski (przykładowo w 2050 roku około ¼ ludności), a odsetek osób starszych relatywnie wysoki (dla 2100 roku ma być to nawet 30% ludności). Skupienie nr 3 dla wszystkich wybranych lat grupowania zawiera głównie afrykańskie państwa wyspiarskie takie jak Mauritius, Reunion, Seszele czy Republika Zielonego Przylądka oraz państwa Afryki Północnej (Algieria, Maroko, Tunezja, Libia, Sahara Zachodnia) oraz Południowej (Republika Południowej Afryki, Botswana) (zob. tabela 1, 2 i 3). Skupienie nr 3 można określić jako najmniejsze zarówno pod względem liczby mieszkańców jak i zajmowanego obszaru.

Skupienie nr 2 to skupienie reprezentujące cechy demograficzne pośrednie pomiędzy skupieniem nr 1 i 3, w którego skład wchodzi niektóre państwa Afryki Południowej (Lesotho, Namibia, Zimbabwe), Północnej (Egipt) i Wschodniej (Etiopia, Erytrea, Kenia, Rwanda). Skupienie to podobnie jak skupienie nr 3 zajmuje dużo mniejszy obszar terytorialny jak i ludnościowy w stosunku do skupienia nr 1. Kraje znajdujące się w tej grupie będą pod koniec wieku charakteryzować się zerowym przyrostem liczby ludności, dzietnością na poziomie nieznacznie poniżej poziomu zastępowalności pokoleń. Uogólniając, większość państw Afryki charakteryzuje się wysoce jednorodnym rozwojem demograficznym (głównie skupienie nr 1), który w świetle teorii przejścia demograficznego można

określić jako kontynuację fazy eksplozji demograficznej. Jednakże w przyszłości także państwa z tej grupy zaczną pod koniec wieku powoli wchodzić w fazę rozwoju demograficznego, w której zarówno urodzenia, zgony, jak i przyrost naturalny stabilizują się na niskim poziomie. Ponadto, wyniki grupowania państw Afryki dla 2050 i w szczególności dla 2100 roku wskazują, że proces starzenia się ludności kontynentu będzie w przyszłości obejmował coraz większą liczbę jej regionów (najpierw skupienie nr 3, a później też 2). Rozwój ekonomiczny spowoduje, że pod koniec wieku wydatnie spadnie śmiertelność niemowląt i wydłuży się średnia długość życia. Jednocześnie w przypadku skupienia nr 2 i 3 wskaźniki dzietności prawdopodobnie pod koniec wieku spadną poniżej poziomu zastępowalności pokoleń, a w przypadku skupienia nr 1 będą nieznacznie ten poziom przewyższać.

PODSUMOWANIE

Afryka znajduje się na takim etapie przemian demograficznych, w których wysokiej płodności towarzyszy spadek śmiertelności, czego efektem jest znaczny wzrost liczby ludności. Natomiast w kolejnym etapie transformacji demograficznej pojawia się spadek płodności, który stwarza potencjał dla pojawienia się dywidendy demograficznej dającej szansę na wzrost gospodarczy. W efekcie może nastąpić wzrost inwestycji w edukację i zdrowie mniejszej liczby dzieci, które później wejdą na rynek pracy jako bardziej produktywni pracownicy [Groth, May, 2017; Karra, Canning, Wilde 2017, s. 237]. Jednocześnie niższa płodność może powodować wyższe wskaźniki aktywności zawodowej, szczególnie w przypadku kobiet. Przykładem może być afrykański Mauritius, co do którego istnieją dowody na to, że jednym z głównych źródeł jego sukcesu gospodarczego i politycznego była polityka ludnościowa, która pomogła w osiągnięciu najniższego wskaźnika przyrostu liczby ludności w postkolonialnej Afryce [Jones 1989]. Pytanie czy pozostałe – najczęściej biedne – kraje afrykańskie będą w stanie obniżyć wysoką płodność swoich mieszkańców, gdyż w innym razie nie będą pewnie w stanie odpowiednio zagospodarować rosnącej populacji osób młodych. Wyraźne obniżenie płodności w Afryce możliwe jest obecnie tylko dzięki odpowiedniej edukacji czy kampaniom informacyjnym w zakresie możliwości planowania rodziny podkreślającym korzyści z posiadania mniej liczniejszego potomstwa. Wyniki grupowania państw Afryki wskazują, że niektóre jej kraje będą w przyszłości wchodziły w fazę rozwoju demograficznego, w której przyrost naturalny stabilizuje się na niskim poziomie, jednakże w przypadku najliczniejszej grupy państw (skupienie nr 1) ten proces wystąpi prawdopodobnie dopiero po 2100 roku.

BIBLIOGRAFIA

- Aboderin I. (2005) Dynamics of Population Ageing in Sub-Saharan Africa. Paper Presented at a Workshop on Ageing Research in Africa. Oxford Institute on Ageing, 18-23.
- Bongaarts J., Casterline J. (2012) Fertility Transition: Is Sub-Saharan Africa Different?, *Population and Development Review*, 38, 153-168.
- Bongaarts J. (2008) Fertility Transitions in Developing Countries: Progress or Stagnation?, *Studies in Family Planning*, 39(2), 105-110.
- Casterline J. B., Agyei-Mensah S. (2014) Fertility Desires and Fertility Decline in Sub-Saharan Africa. [w:] Mturi A. J., Agyei-Mensah S. (red.), *Explaining Fertility Differences in Sub-Saharan Africa*. Lewiston, New York, Edwin Mellen Press.
- Cohen B. (1993) Fertility Levels, Differentials, and Trends. [w:] Foote K. A., Hill K. H., Martin L. G. (red.) *Demographic Change in Sub-Saharan Africa*. Washington, National Academy Press, 8-67.
- Golaz V., Nowik L., Sajoux M. (2012) Africa, a Young but Ageing Continent. *Population & Societies*, 491.
- Groth H., May J. F. (2017) *Africa's Population: In Search of a Demographic Dividend*. Springer International Publishing.
- Jones H. (1989) Fertility Decline in Mauritius: The Role of Malthusian Population Pressure. *Geoforum*, 20(3), 315-327.
- Karra M., Canning D., Wilde J. (2017) The Effect of Fertility Decline on Economic Growth in Africa: A Macrosimulation Model. *Population and Development Review*, 43, 237-263.
- Moultrie T. A., Sayi T. S., Timaeus I. M. (2012) Birth Intervals, Postponement, and Fertility Decline: A new Type of Transition?, *Population Studies*, 66(3), 241-258.
- Nunn N. (2008) The Long Term Effects of Africa's Slave Trade. *Quarterly Journal of Economics*, 123/1, 139-176.
- Westoff Ch. F. (2010) *Desired Number of Children: 2000–2008, DHS Comparative Reports 25*. Calverton, MD: ICF Macro.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2017), *World Population Prospects: The 2017 Revision, DVD Edition*.

SCENARIOS OF DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT OF AFRICA

Abstract: In the article, on the basis of the demographic transition theory, the variants of demographic development of the African continent in the years 2015 - 2100 were evaluated on the basis of various scenarios developed by UN experts. In addition, the assessment of the diversity of demographic development of individual African countries was carried out using the Ward agglomeration method according to the basic demographic characteristics. It was pointed out that the majority of African countries will be characterized by a relatively homogeneous level of demographic development, which in the coming years will be able to be defined as a continuation of the demographic explosion phase.

Keywords: Africa, the theory of demographic transition, demographic explosion, cluster analysis

JEL classification: J11, J14